

Uskonto ja historia

■ Kirkosta on helppo erota, ainakin jos sitä ajattelee teknisenä toimenpiteenä. Kulttuurisesti ja mentaalisesti asia ei ole yhtä yksinkertainen. Vaikka ero helpoimmillaan tapahtuu täyttämällä vapaa-ajattelijoiden nettilomake, noin 80 prosenttia suomalaisista ei ainakaan toistaiseksi ole klikannut itseään ulos kirkosta. Samaan aikaan kun vapaa-ajattelijat houkuttelevat ihmisiä eroamaan kirkosta, keskustelu uskonnosta ja kirkosta on näkyvästi esillä julkisuudessa. Ehkä uskonnossa ja uskonnollisissa instituutioissa on jotain mieltä kiehtovaa, kun uskonnottoman elämäntavan valinneet ryhmätkin jaksavat nähdä vaivaa kanssakulkijoidensa takia.

Suomen evankelisluterilainen kirkko on 1980-luvulta lähtien toiminut tutkijan näkökulmasta kiinnostavasti, jos asian haluaa ilmaista varovaisesti. 1980-luvulla saatiin päätökseen – näin ainakin luultiin – pitkä kiista naisten oikeudesta pappisvirkaan. Nainen papinvirassa on nykyään yleinen ilmiö, mutta samaan aikaan niin sanotun perinteisen virkakäsityksen edustajat käyvät kiihtyvää sotaa oman näkemyksensä puolesta. Seksuaalivähemmistöjen ihmisoikeudet ovat kirkolle vielä vaikeampi kysymys. Toisaalta kirkosta löytyy yhteiskunnallista radikaaliutta, jota harva kansalaisjärjestö-

kään jaksaa pitää esillä. Sama kirkko, jonka julkisuuskuvaava mustaavat äänkrämiehet ja homofobia, esitti 1990-luvun laman jälkimmäisissä tiukimpia yhteiskunnallisia kannanottoja sosiaalisen oikeudenmukaisuuden puolesta ja oli vasemmistoa jyrkempi uusliberalismin kriitikko. Kansankirkon seinät ovat lavealla eikä taivaskaan taida olla kattona, kun kirkon piirissä vallitsevien mielipiteiden kirjoa yrittää laittaa jonkinlaiseen järjestykseen.

Uskonto on paljon muutakin kuin kirkko ja sen edustamat näkemykset. Ihmisten elämässä uskonnollisuus ja uskonnottomuus saavat monia muotoja. Historiantutkijoiden keskuudessa tapahtui viimeistään 1990-luvulla käänne, kun aiemman tieteidenvälisen työnjaon hengessä teologeille ja uskontotieteilijöille jätetyt kysymykset alkoivat ilmestyä historiantutkijoiden kysymyksenasetteluihin. Ruotsalainen historiantutkija Inger Hammar (1942–2007) käynnisti kiivaan keskustelun 1990-luvulla, kun hän esitti, että ruotsalainen naishistoriallinen tutkimus on ollut uskontosokeaa samaan tapaan kuin aiempi historiantutkimus oli ollut sukupuolisokeaa. Teesi kuohutti ruotsalaista tiedeyhteisöä, mutta muissa Pohjoismaissa näkemys otettiin vastaan myönteisemmin.

Historiallisen Aikakauskirjan toimitus päätti osittain Agricolan juhluvuoden inspiroimana esittää kirjoituskutsun uskontoaiheisesta teemanumerosta. Ajatuksena oli, että numerossa voitaisiin käsitellä uskonnon moninaisia historiallisia ulottuvuuksia. Kun lehti alkoi olla jo taitettuna, postilaitikkooni tupsahti tuore *Women's History Review*, jonka teemana – miten ollakaan – oli sukupuoli, uskonto ja politiikka. Emme toki kuvitelleet, että ideamme olisi ainutlaatuinen, pikemminkin ajattelimme sen heijastelevan tämänhetkisiä tutkimusintressejä. Tämä sormituntumamme osui oikeaan: saimme ennätysmäärän hyviä ehdotuksia, joista julkaistavaksi valittiin seitsemän eri aihepiiriä ja aikakautta käsittelevää artikkelia. Yhteistä niille on, että ne tematisoivat uskontoa pakkona ja vapautena. Kirjoittajat vastaavat kysymyksiin, miten ja milloin uskonto on näyttäytynyt yksilöä tai yhteisöä kahlitsevana, milloin taas aiempia rajoituksia murtavana rakenteena. Kiinnostavaa ja tiedeyhteisön kansainvälisiä virtauksia kuvaavaa on, että uskontoaiheisia teemanumeroita ilmestyy samaan aikaan monilla eri tahoilla.

Tämä ei suinkaan ole hämmästyttävää. Uskonto on ollut merkittävä ihmisen ajattelu ja kulttuuria muovaava tekijä niin yksilö- kuin yhteisötasolla. Yksilö- ja yhteisötaholla on merkitystä myös uskontokritiikillä ja uskonnottomuudella, jossa yksilöt ja instituutiot pyrkivät kirkoista ja uskonnoista riippumattomiin maailmankatsomuksiin ja

rituaaleihin. On luontevaa, että historiantutkijat käsittelevät näitä yhteiskunnallisesti ja kulttuurisesti merkittäviä kysymyksiä. Uskonnot ovat muuttuvia ilmiöitä – ihmiset harjoittavat ja antavat niille merkityksiä omissa historiallisissa ja kulttuurisissa yhteyksissään. Esimerkiksi reformaatio 1500-luvulla on osoitus yhteiskuntia ja yksilöitä kohdanneista muutoksista: osa katolisen kirkon keskeisistä opeista hylättiin, kun hengellisen eliitin ja poliittisten vallanpitäjien ajattelutavat muuttuivat. Paikallisella tasolla, kansan keskuudessa, nämä muutokset eivät useinkaan tapahtuneet samaan tahtiin eliitin ja vallanpitäjien mielenliikkeiden kanssa.

Historiallisen Aikakauskirjan teemanumero tarjoaa lukijoilleen matkan keskiajan miesmystikoiden, reformaatioajan maallikoiden ja valistusteologian kautta Rääkkylän Oravisalon herätykseen, Edvard Westermarckin ja Erkki Kailan käsityksiin sukupuolesta, lähetystyön dilemmoihin ja amerikkalaisen kristillisen uusoikeiston ajatusmaailmoihin. Henkimaailman asioihin on kaiketi laskettavissa myös ”digidigi”, joka saa sijansa tämän perinteisen käyttöliittymän sivuilla: Kirsi Vainio-Korhonen pohtii kolumnissaan historiantutkimusta ja sähköisiä aineistoja. Oma ajankohtaisuutensa lehteen tuo Irma Sorvalin katsaus 200 vuoden takaisen Suomen sodan veteraanin muistelmissa veteraanin ja kirjurin yhteistyönä.

Pirjo Markkola
pirjo.markkola@uta.fi